

# Słowo wstępne

*Barwy przeszłości* są kontynuacją moich badań nad powieścią historyczną dla dzieci i młodzieży. Otwiera je książka *Pozytywistyczne powieści z dziejów narodu dla dzieci i młodzieży* (1974), a drugą część stanowią *Dzieje piórem malowane* (1987), w których przedmiotem uwagi są powieści z okresu Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego. *Barwy przeszłości* tworzą zatem część trzecią. W efekcie wieloletnich prac badawczych powstała trylogia ogarniająca stan posiadania i problemy odmiany gatunkowej, z określonym adresem czytelniczym, od czasu jej powstania w pierwszej połowie wieku XIX do współczesności.

*Barwy przeszłości* umożliwiają ogląd tego, co pisarze przeznaczili dla młodego pokolenia w półwieczu 1939–1989, aby ułatwić mu proces poznawania własnych korzeni i stworzyć płaszczyznę umożliwiającą wydobywanie z wiedzy o przeszłości wniosków dla teraźniejszości i przyszłości.

Książka składa się z dwóch części – historycznoliterackiej oraz wyboru studiów i szkiców. Pierwsza stanowi chronologiczny zarys dziejów powieści historycznej, na której wychowało się kilka pokoleń Polaków, druga natomiast skupia prace związane ściśle z omawianą odmianą beletrystyki. Każda z nich w mniejszym lub większym stopniu utrzymana została w poetyce eseistycznej.

Pięćdziesięcioletni ciąg powoływania na nowo do życia literackiego wydarzeń z przeszłości podzielony został na okresy. Są one nierówne, a granice wewnętrzne między nimi – niezbyt precyzyjne. Wobec nakładania się zróżnicowanych zjawisk periodyzacja okazuje się tu szczególnie trudna. Za podstawę przyjęto najbardziej czytelne czynniki zewnętrzne, kryteria historyczne, polityczne, społeczne oraz – implikowane adresem czytelniczym – pedagogiczne. Kryterium immanentne, artystyczne, w niewielkim stopniu wpływa na przyjęte cezury, ponieważ na tym obszarze literackim powieść historyczna nie wykazuje w swojej poetyce jaskrawych różnic.

Granicę pierwszą wytycza tragiczny moment historyczny – droga wojna światowa i najazd na Polskę we wrześniu 1939 roku hi-

tlerskich Niemiec. Granicą zamykającą obszar badań jest fakt polityczny o wielkim znaczeniu dla reform ustrojowych – obrady Okrągłego Stołu, które rozpoczęły się 6 lutego 1989 roku, i formalnego zakończenia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz powstania III Rzeczypospolitej Polskiej. Przełom polityczny 1989 roku, którego efektem był pierwszy od czterdziestu lat niekomunistyczny rząd w Europie Środkowo-Wschodniej, rozpoczął proces rozpadu systemu komunistycznego w innych państwach tego regionu. W Polsce, poza wszystkimi innymi przemianami politycznymi, miał on wielkie znaczenie dla literatury i kultury, ponieważ definitywnie przestała działać cenzura.

Orientację w pięćdziesięcioletnich dziejach polskiej powieści historycznej dla dzieci i młodzieży ułatwić powinny cezury wewnętrzne tego czasu. Okres pierwszy stanowią lata wojny i okupacji, nie będące dotąd w tej odmianie beletrystyki przedmiotem uwagi. W *Barwach przeszłości* po raz pierwszy podjęto niełatwą próbę spenetrowania obecności i funkcjonowania powieści historycznej w lekturach dzieci i młodzieży, które razem z dorosłymi ponosiły wszelkie konsekwencje okupacji bądź znalazły się na szlakach wojennych tułaczek. W wypadku pozostałych cezur przyjęto ustalenia wprowadzone w kompendiach podręcznikowych przez Stanisława Fryciego. Są logiczne i w pełni oddają uwarunkowania powojennego rozwoju powieści historycznej. Tak więc następna cezura na roku 1949 zamyka pierwsze powojenne pięciolecie, druga obejmuje krótki okres socrealizmu, do roku 1956. Trzeci, długi okres trwa aż do roku 1989. Jest on wyznaczony takimi datami jak marzec 1968, czerwiec 1976 oraz sierpień 1980, związany z powstaniem w Gdańsku „Solidarności”. Odwilże przynoszące zmniejszanie się presji ideologicznej i łagodzenie cenzury przeplatały się z latami zaostrzania wymagań reżimu. Nie pozostały one bez wpływu na beletrystkę, zwłaszcza o tematyce współczesnej; w przywoływaniu przeszłości natomiast otwierały i przymykały furtkę dla określonych tematów i bohaterów powieści.

Zmieniające się warunki i klimat dla twórczości stały się główną przyczyną zróżnicowana współczesnej powieści historycznej dla dzieci i młodzieży, jej barw i odcieni.